

Tek Parti Döneminde “Kıpti” Nüfusun İskânı ve Vatandaşlığa Kabulü Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Yrd. Doç. Dr. Egemen YILGÜR¹

Özet

Tek Parti döneminde uygulamaya konulan iskân politikaları öncelikle imparatorluk bakiyesi çok etnili nüfusun homojenleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Kıpti-Çingene olarak adlandırılan peripatetik topluluklar da gerek yerleştirme gerekse vatandaşlığa kabul mevzuatı üzerinden bu politikalardan etkilenmişlerdir. Bu makalede dönemin iktidarınca “*Türk soylu olmayan*” ya da “*Türkçe dışında başka diller konuşan*” unsurlar arasında sayılan “Kıptilere” dönük iskân politikalarının özgünlükleri ve bu politikaların genel iskân siyasetleri ile ne ölçüde örtüş-tüğü tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıpti, Çingene, Peripatetik, İskân, Erken Cumhuriyet, Tek Parti

An Overview on the Settlement and the Naturalization of “Kıpti” Population during the One-Party Era

Abstract

The settling policies implemented during the One-Party period primarily aimed to homogenize the multi-ethnic population which was the remainder of the Empire. Peripatetic groups identified as “Kıpti-Çingene” were affected by these policies through the legislation of settling and naturalization. In this article, the distinctness of the settling policies implemented to “Kıptis” who were classified among “*non-Turkic*” elements and the “*speakers of the other languages besides Turkish*” by the government of the period and the similarities between these policies and the general settlement policies are discussed. .

Key Words: Kıpti, Gypsy, Peripatetic, Settlement, Early Republican Period, The One Party Rule

Resmi devlet arşivlerinde ağırlıklı olarak “Kıpti”, halk arasında ise daha ziyade “Çingene” olarak adlandırılan toplulukların iskânı ve vatandaşlığa kabulü meselesi; Osmanlı’nın son ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında gündeme gelen iskân mevzuatının temel konuları arasında yer almaktadır. Bu makalede Tek Parti döneminde yürürlüğe giren iskân mevzuatı ile ilgili meclis tutanaklarına yansıyan tartışmalar üzerinden kanun yapıcıların temel motivasyonları tartışma konusu yapılmaktadır. Yine bu bağlamda iskân ve vatandaşlığa kabul mevzuatında diğer topluluklara dönük olarak izlenen yaklaşımlarla Kıpti-Çingene olarak adlandırılan topluluklara dönük yaklaşımların ne ölçüde örtüş-tüğü sorgulanmaktadır.

¹ Nişantaşı Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü.

“Kıpti-Çingene” Ne Demek?

“Kıpti/Çingene” (Tsigani/Gypsy) adlandırması günümüzde bilim dünyası tarafından iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Kimileri kavramı özel olarak Hindistan’la ilişkili bir etnik grubun adı olarak ele alırken diğerleri ise Kıpti/Çingene adlandırmasını benzer sosyolojik özellikleri gösteren farklı toplulukları kapsayan şemsiye bir kavram olarak değerlendirir.² Batı bilim dünyasında bu tartışmanın ortaya çıkmasından çok daha önce “Çingene/Kıpti” (Tsigani/Gypsy) kavramsallaştırması Avrupa coğrafyasında yaşayan farklı peripatetik toplulukları adlandırmak için kullanılmıştır. Willems bu adlandırmanın aynı zamanda bir damga özelliği taşıdığına işaret eder.³ Kavramın bu son derece kapsayıcı kullanım biçimi, 17. yüzyıl itibarıyla Batı düşüncesinin Romanesi keşfinin ardından en azından yazınsal düzeyde etkisini kaybetmeye başlar. Johan Rudiger, Çingene/Kıpti olarak adlandırılan farklı topluluklardan biri olan Romanların dilini analiz ederek, bu topluluğun Hindistan’la olan bağlantısını ortaya çıkarır.⁴ Rudiger’i izleyen diğer araştırmacıların çalışmaları sayesinde gerek Romanesin bağımsız bir dil olarak varlığı gerekse de Roman toplumunun göç tarihi yaygın bir biçimde kabul görür. Ne var ki mesele burada kalmaz. Crabb 19. yüzyıl başlarında Hindistan’la bağlantısı tespit edilebilen otantik “gerçek Çingeneler” ve onlar gibi yaşayan “serseri derbederler” arasında bir ayrım olduğunu varsayarak “gerçek Çingene” algısını inşa eder.⁵ Arkaik kullanımı itibarıyla Romanların yanı sıra farklı özel dilleri olan ve farklı kökenlere sahip halkları tanımlayan “Kıpti/Çingene” adlandırması, “gerçek Çingene” kavramının inşasıyla birlikte yalnızca Romanlar ve daha genel olarak Hint kökenli peripatetik grupları kapsayacak bir biçimde kullanılmaya başlayacaktır. Artık tarih boyunca sosyolojik özellikleri nedeniyle “Kıpti/Çingene” olarak adlandırılmış olan, Avrupa’da Paveeler, Quinquislar, Komodianteler, Jevgler ve Ashkaliler; Anadolu ve Orta Asya’da Abdallar, Geygeller, Gevendeler, Gallangıçlar, Domlar, Lomlar, Tavaktaroshlar ve Mugatlar gibi diğer peripatetik topluluklar “Çingene benzeri” (Gypsy-like) başlığı altında tasnif edilecektir. Böylece ilgili literatür “özcü” bir “gerçek Çingene” aidiyetini varsayarak gelişir. Buna karşılık Okely’nin başını çektiği diğer bir yazarlar grubu ise bu ayrıma karşı çıkar ve sosyolojik bir bağlamda genel bir Çingenelik olgusundan bahsetmeyi sürdürürler. Okely daha da ileri giderek temel yapıtında Romanların Hindistan bağlantısını sorgulamaya yönelir.⁶

Bu satırların yazarı özcü ve inşacı yaklaşımların tezlerini muhafazakâr bir biçimde sahiplenmemektedir. Bir taraftan “gerçek Çingene” algısının bir kurgu olduğu düşüncesini benimserken aynı anda Romanesin bağımsız bir dil olarak varlığını ve Romanların Hindistan coğrafyası ile ilişkisini kabullenmek mümkündür. Diğer taraftan söz konusu farklı okullar arasında süregelen tartışma özellikle “Çingene/Kıpti” kavramının kimilerince spesifik bir etnik aidiyet kimilerince aynı sosyolojik özellikleri taşıyan farklı toplulukların ortak adı olarak tanımlanması nedeniyle içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Diğer taraftan antropoloji ve sosyoloji literatüründe 20. yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlanılan “service nomads”⁷, “commercial nomads”⁸ ve peripatetik gibi kavramlar tartışmayı farklı bir düzlemde yürütmeye olanak sağlamaktadır. Bu metinde de hem söz konusu kavram tartışmalarının dışında kalmak hem de sosyolojik özellikleri nede-

² Yaron Matras, “The Role of Language In Mystifying And De-Mystifying Gypsy Identity”. *The Role of Romanies*, Liverpool University Press, Liverpool, 2004, s.53.

³ WinWillems, Leo Lucassen, “Gypsies In The Diaspora? The Pitfalls of a Biblical Concept”. *Social History*, 33, 66, 2000, s.254. Ayrıca konu ile çeşitli tarihsel bulgular için: Leo Lucassen, Zigeuner. *Die Geschichte eines polizeilichen Ordnungsbegriffes in Deutschland 1700–1945* (Cologne, Böhlau, 1996). Akt: Yaron Matras. “Scholarship and the Politics of Romani Identity: Strategic and Conceptual Issues”. *European Yearbook of Minority Issues*, 10, 2003, s.209-245, Alındığı adres: <http://romani.humanities.manchester.ac.uk/virtualibrary/librarydb//web/files/pdfs/354/Paper1.pdf>; Erişim tarihi: 08.03.2014.

⁴ Yaron Matras, *a.g.e.*, s.56-57.

⁵ Judith Okely, *The Traveller Gypsies*; Cambridge University Press, 8, Cambridge, 1983, s.7

⁶ Judith Okely, *a.g.e.*, 1983, s.13

⁷ Robert M Hayden, “The Cultural Ecology of Service Nomads”. *The Eastern Anthropologist*, 32, 4, 1979, s.297-309

⁸ Thomas Acton, “Gypsylorism in the Far East”. *Newsletter of Gypsy Lore Society*, North American Chapter, 4, 1, 1981, s.2-6

niyle benzeri süreçleri yaşayan farklı toplulukları daha geniş bir bağlamda değerlendirebilmek amacıyla peripatetik konsepti kullanılmaktadır. Özet bir biçimde ifade etmek gerekirse komşularına göre mobilite seviyeleri daha yüksek, endogamik ve geçimlerini göç rotaları üzerindeki topluluklara çeşitli zanaat ve hizmetlerin sunumu üzerinden sağlayan topluluklara peripatetik adı verilmektedir.⁹

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti, komşu topluluklar ve genelde devlet tarafından da ortak sosyolojik özellikleri nedeniyle Çingene/Kıpti olarak adlandırılan çok sayıda peripatetik topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Devlet arşivlerinde “Kıpti/Çingene” olarak adlandırılan topluluklar, sanıldığı aksine tek bir etnisiteye mensup değildirler. Belgeler incelendiğinde imparatorluk bünyesinde yaşayan ve belli bir yaşam-geçim stratejileri demetini paylaşan farklı etnik toplulukların bu kategori altında sınıflandırılabilirdiği görülmektedir. Özetleri “*Karahisar Redif Fırkası taburlarının devr ve teftişine memur Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Nüzhet Bey’in teftiş layihasında yer alan, Isparta sancağında ve Eğridir Kazası Redif Taburu dairesinde bulunan Kıpti Tahtacı taifesinin İran tabiiyetinden olduklarını iddia ettikleri ve tahrir-i nüfus esnasında yazılmadıkları bölüm üzerine yapılan tahkikat.*”¹⁰, “*Tosya kazasının Akseki hududu dâhilindeki Paka’daki boş arazinin taksitle göçebe yaşayan Puşıyan-ı Müslim’e (Çingeneler) verilerek iskânlarının sağlanmasının münasib olacağı.*”¹¹, “*İçel yürükleri ve Alaiye mukataasına merbut maktu’ mirilerini ve sair resmlerini muntazaman veren Alaiye sancağına tabi Kise nahiyesinde sakin Yörük çingenelerinin Sipahi Ahmed tarafından tecavüze uğratılmamasının temini.*”¹², “*Kastamonu Sancağı’nda mütemekkin Ermenilerden Kıptiyan taifesine mensup üç yüz haneden oluşan ve yazları maişetlerini Devrakan yaylasında yaptıkları işlerle sağlayan grubun yaylaya gitmelerinin men edilmesi karşısında perişan oldukları hususu ile Ermeni Piskoposluğu’nun bunlara yaylaya gitme haklarının geri verilmesi isteği.*”¹³, “*Antalya’daki Tahtacı Aşireti’nin Müslüman Kıptileri’nin askere dahil edilmek istenmesi üzerine yapılan görüşmelerde, Müslüman Kıptiler’in diğer vatandaşlardan ayırt edilmeksizin bundan askere alınacakları*”¹⁴ şeklinde olan ve ilk elde dikkati çeken birkaç belge bu iddiayı desteklemektedir. Bu belgelerde Tahtacılar (Tahtacılarla ilgili genel bir kural söz konusu değildir ve tüm belgelerde Kıpti olarak tasnif edilmemektedirler) ve Puşıyan-ı Müslimler (Poşa) gibi iki farklı topluluğun Kıpti/Çingene olarak tasnif edildikleri görülmektedir. Yine benzer bir biçimde Yörükler ve Ermenilerle ilişkili olan ya da bu toplulukların toplumsal örgütlenmesine dâhil olan Çingene/Kıpti gruplarından bahsediliyor oluşunun altı çizilmelidir. Diğer taraftan hangi grupların arşiv belgelerinde Kıpti olarak kategorize edildiğini ve sınıflandırmada kullanılan temel kıstasların ne olduğunu tüm istisna hallerini açıklayacak bir kesinlikte tespit edebilmek şüphesiz ki çok kapsamlı bir arşiv çalışmasına dayanmaksızın mümkün değildir. Yine de genel itibarıyla imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan peripatetik toplulukların Osmanlı devleti tarafından Kıpti olarak sınıflandırıldıklarını söyleyebiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’ne ev sahipliği yapan coğrafyada çeşitli peripatetik topluluklar yaşamlarını sürdürmektedir. Bu coğrafyanın Batı bölgelerinde yaşayan en kalabalık peripatetik grup Romanlardır. Kendilerine ait Romanes isimli bir dilleri olan Romanlar Hindistan coğrafyası ile ilişkili ama günümüzde yalnızca Avrupa coğrafyasında yaygın bir biçimde varlığını sürdüren bir topluluktur.¹⁵ Orta Anadolu’da hâkim durumda olan Abdallar ise esas olarak Türkçe konuşmaktadırlar. Özel iletişimde kullandıkları Abdoltili isimli gizli dilleri bölge

⁹ Aparna Rao, “The Concept of Peripatetics: An Introduction”. *The Other Nomads*, Böhlau, Köln, 1987, s.3.

¹⁰ BOA.DH.MKT. 1222-1. 27/ZA/1325.

¹¹ BOA.DH.İD. 85-43. 23/N/1331.

¹² BOA.C.ML. 331-13593. 03/L1226.

¹³ BOA.HR.SYS. 2821-4. 23/10/1851.

¹⁴ BOA.MKT.MHM. 472-52. 23/ZA/1290.

¹⁵ Roman dili ve Romanes için son derece nitelikli bir derleme: Yaron Matras. *Romani: A Linguistic Introduction*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

dillerinden derlenmiş bir sözcük hazinesi ve Türkçe gramere dayanmaktadır.¹⁶ Kuzey Anadolu’da yaygın olan Lom ya da Poşa grubunun gizli dili Lomavren, Hint, İran, Kafkas dilleri ve özel olarak Ermenice ile ilişkilidir.¹⁷ Mezopotamya’nın her yerinde gözle görülür bir yaygınlıkları olan Domlar, günümüzde Türkiye’de de yaşamlarını sürdürmekte, büyük ölçüde Arapça’dan etkilenmiş ve temelde Hint dilleri ile ilişkili olan bir dil olan Domariyi yaşatmaktadırlar.¹⁸ Güncel dilbilimsel çalışmalarda bu grubun Romanlardan daha önce Hindistan’dan ayrılmış olabileceği dile getirilmektedir.¹⁹ Peripatetik olarak sınıflandırılacakları kaynaklardaki verilerden anlaşılan Gallangıçlar²⁰, Erkilet Çerçileri²¹ ve Geygeller²² gibi topluluklar hakkında ise çok az bilgi bulunmaktadır. Bu toplulukların bağımsız birer peripatetik grup olarak varlıkları ve diğerleri ile ilişkileri noktasında kesin bir değerlendirme yapabilmek için yeni çalışmaların yapılması son derece büyük bir önem arz etmektedir.

Temelde yerleşik tarımcı, çoban göçebe ya da savaşçı özellik göstermeyen peripatetik topluluklara Osmanlı İmparatorluğu tarafından ayrı bir sosyal statü verilmiş, devletle kurdukları vergi ilişkileri bu statü üzerinden yürütülmüştür. Buna göre normal şartlarda yalnızca Müslüman olmayanlardan alınan cizye vergisi, Kıpti olarak adlandırılan gruplar söz konusu olduğunda Müslüman olanlardan da alınmaktadır.²³ Yani “Kıpti” kategorisi Osmanlı devlet mantığında Müslüman ve Müslüman olmayan tebaanın dışında üçüncü bir nüfus grubu olarak kabul edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun Kıpti olarak sınıflandırdığı topluluklara özel bir vergi rejimi uyguladığı göz önüne getirilirse, imparatorluğun fiili mirasçısı durumundaki Türkiye Cumhuriyeti’nin bu gruba ilişkin iskân siyasetlerinde kimi ayrımcı yaklaşımlara rastlanılması hiç de beklenmedik bir durum olmaz. Diğer taraftandünya genelindekiperipatetik topluluklar da pek çok vesileyle içinde yaşadıkları toplumlarda nüfusun geri kalanından ayrı tutulmuşlardır.

Rao peripatetik toplulukların Antik Yunan’dan beri yaşadıkları her yerde düşük bir sosyal statüye sahip insan kümeleriolarak görüldüklerini ifade eder.²⁴ Başka bir deyişle prekapitalist toplumların hemen hepsinde peripatetik topluluklar toplumsal tabakalaşmanın en alt basamaklarında yer almaktadırlar. Kapitalist ilişkilerin geliştiği toplumlarda ise geleneksel mesleklerini kaybederek geç-peripatetik topluluklar halinde yeniden örgütlenen bu gruplar toplumsal tabakalaşma içerisindeki dezavantajlı konumlarından kurtulamamışlardır.²⁵ Diğer taraftan peripatetik topluluklar içinde yaşadıkları toplumlara ait kaynakların şahitlik ettiği üzere ötekiler tarafından genellikle suç olgusu ile özdeşleştirilmiş, tehlikeli gruplar olarak algılanmışlardır.²⁶ Bu durumun

¹⁶ Abdoltivi ve Abdallarla ilgili son derece temel bir kaynak: Faruk Yıldırım. *Abdal Gizli Dili*. Karahan Kitabevi, Adana, 2011.

¹⁷ Lomavrenle ilgili önemli bir kaynak: Vardan Voskanian. “The Iranian Loan-Words in Lomavren, The Secret Language of The Armenian Gypsies”. *Iran & The Caucasians*, 6, ½, 2002, s.169-180.

¹⁸ Domari ile ilgili temel bir kaynak: Yaron Matras, “The State of Present Day Domari in Jerusalem”. *Mediterranean Language Review*, 11, 1999, s.1-58.

¹⁹ Ian Hancock, “On Romani Origins and Identity”. The Romani Archives and Documentation Center, Aralık 2006, http://www.oocities.org/romani_life_society/indexpics/HistoryOrigins.pdf, Link 03.12.2014 tarihinde alınmıştır, s.13.

²⁰ Cengiz Mehmet Ali, *Tarihi-Kültürü ve Sosyal Hayatı ile Tohma Havzası*. Cengiz Kitabevi, Malatya 1987.

²¹ Ahmet Caferoğlu, “Erkilet Çerçilerinin Argosu Dilce”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV, 4, 1952, s.331-344

²² Ahmet Caferoğlu, *Sivas ve Tokat İleri Ağızlarından Derlemeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

²³ Eyal Ginio, “Neither Muslim nor Zimmis: The Gypsies (Roma) in the Ottoman State”. *Romani Studies*, 14, 2, 2004, s.118.

²⁴ Joseph C. Berland, Aparna Rao. “Unveiling the Stranger: A New Look at Peripatetic Peoples”. *Customary Strangers: New Perspectives on Peripatetic Peoples in the Middle East, Africa and Asia*, Praeger, London, 2004, s.15.

²⁵ Geç-peripatetik kavramı, kapitalist ilişkilerin ve sanayinin gelişimi sonucu peripatetik gruplara özgü temel ekonomik faaliyetler ve toplumsal örgütlenme biçimlerinden uzaklaşmış, buna karşılık bağımsız sosyal grup kimliklerini muhafaza eden toplumsal birimleri tarif etmek için oldukça işlevsel bir araçtır. Peripatetik grupların temel ayrımcı özelliği ekonomik faaliyetleri iken geç-peripatetik gruplar yaşadıkları coğrafyalarda peripatetik grupları tarif etmek için kullanılan kavramlarla damgalanmış mekân parçalarında yaşamaları ile nüfusun kalanından ayrılırlar. Anadolu, Balkanlar ve Orta Asya örneğinde “Kıpti/Çingene” mahallesi olarak adlandırılan mekân parçalarına aidiyet geç-peripatetik sosyal grup aidiyetinin temelini teşkil eder. Yer yer peripatetik kökenli olmayan bireyler bile çeşitli nedenlerle bu mekân parçalarında yaşamak zorunda kaldıkları için geç-peripatetik grupları hedef alan toplumsal sınır ve ayrımcı pratiklerle muhatap olurlar (Egemen, Yılmaz. *Geç-Peripatetik Roman Tütün İşçilerinde Ücretli İstihdam ve Politizasyon Deneyimleri*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014, s.81-143).

²⁶ Joseph C. Berland, Aparna Rao, *a.g.e.*, 2004, s.11.

peripatetik grupların “yabancılığını” inşa eden etmenler arasında yer alan mülkiyetsizlik hali ile yakın ilişkileri olduğu düşünülebilir. Prekapitalist toplumlarda peripatetik ve kapitalist toplumlarda geç-peripatetik toplumlar için son derece belirgin bir hal olan mülkiyetsizlik durumu, onları ötekiler için beklenmedik şeyleri yapma ihtimali bulunan tedirginlik verici unsurlar haline getirmektedir.²⁷

Tek Parti döneminde izlenen iskân siyasetlerinde Kıpti olarak adlandırılan peripatetik topluluklara dönük son derece yaygın kriminal algıların ve neredeyse evrenselleşmiş durumdaki önyargıların izlerine rastlamak mümkündür. Bununla birlikte daha sonra detaylı bir biçimde göreceğimiz üzere devletin iskân siyasetinin öncelikleri doğrultusunda yer yer bu önyargılardan kaynaklı refleksler geri plana atılarak Kıpti olarak adlandırılan kimi gruplara dönük daha farklı yaklaşımlar geliştirilebilmiştir. Her halükarda Tek Parti döneminde izlenen iskân siyasetinin Kıpti olarak adlandırılan grupları ilgilendiren boyutları, peripatetik grupların farklı toplumlarda da gözlemlenebilen algılanma biçimi ve toplumsal tabakalaşma içerisindeki konumları dikkate alınmadan sağlıklı bir biçimde değerlendirilemez.

Devletin Genel İskân Siyaseti

Kuruluş ve genişleme döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân politikası farklı unsurları birbirine karıştırarak yerel egemenlik ilişkilerini kırmak ve padişaha bağlılığı artırmak üzerinde şekillenmiştir.²⁸ Geniş Orta Doğu coğrafyasındaki devletler için çok tipik olan bu iskân siyaseti hanedan ailesi ile akraba olan toplulukları da etkiler. İbn-i Haldun'un son derece yerinde olarak vurguladığı gibi hükümdarlar kendisiyle yakın soy bağlarına sahip olan toplulukları, olası hâkimiyet kanallarından uzaklaştırmaya çalışırlar. Buna karşılık kurucu soydan olmayan devşirmelerden yeni bir devlet adamları kadrosu teşkil ederler.²⁹ Bu özellikteki profesyonel devletlülardan olan Nizamülmülk Selçuklu devlet yöneticilerine yazdığı öğütler kitabında ordu da farklı kavimlerden asker bulundurulmasının yararlarından bahseder. Bu sayede her bir kavim diğerini kontrol edecek, planlanmış devlet işleyişi korunacaktır.³⁰ Aslına bakılırsa Osmanlı İmparatorluğu'nun iskân siyaseti mirasçısı olduğu bu devlet geleneğinin söz konusu anlayışını yansıtmaktadır. İmparatorluk coğrafyasında farklı etnik ve dinsel topluluklar ne derece dağınık ve birbirleriyle bütünleşemeyecek şekilde yerleştirilirse yönetilmeleri de o derece kolay olacaktır. Bu hem hanedan ailesinden farklı soy ve dini bağlara sahip imparatorluk sakinleri hem de akrabalık haklarını öne sürerek taht üzerinde hak iddia etmesi istenmeyen akraba topluluklar için geçerli bir politikadır. Diğer taraftan özellikle göçebe unsurların iskânına ilişkin imparatorluk politikası temel gelir kaynaklarından olan fetihlerin kolaylaştırılması ve kalıcı hale getirilmesi kaygılarıyla da yakından ilişkilidir. Sınır boylarına yerleştirilen göçebe boylar hem savunma hem de fetihlerde önemli bir rol oynamışlardır. Kasaba'ya göre Osmanlıların bu “Akıncı” boyları, Bizans'ın “Akritai” adını verdiği örgütlenmelerle son derece benzer bir işlev görmüşlerdir.³¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama ve gerileme dönemlerinde kaybedilen topraklardan ve diğer bölgelerden gelen muhacirlerin iskânı devletin temel meselesi haline gelecektir. Yine aynı şekilde 17. yüzyıldan itibaren kırsal alanda göçebe toplulukların hareket alanları giderek kısıtlanacak ve yerleşikleştirme siyaseti giderek yaygınlaşacaktır.³² Bu dönemde artık daha savunmacı ve “güvenilir” unsurlara yaslanmayı benimseyen bir yaklaşımın yavaş yavaş ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Örnekleme gerekirse devlet 19. yüzyılın ikinci yarısında Kafkas göçmenlerini Balkanlarda takım takım yerleştirirken, Anadolu'da dağıtarak yerleştirmiş-

²⁷ A.g.e, s.15.

²⁸ FuatDündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*. İletişim Yayınları, 2, İstanbul, 2002, s.43.

²⁹ İbn-i Haldun, *Mukaddime*. Dergah Yayınları, 2, İstanbul, 1988, s.515.

³⁰ Nizamülmülk, *Siyasetname*. Dergah Yayınları, 3, İstanbul, 1995, s.148.

³¹ Reşat Kasaba, *Bir Konar Göçer İmparatorluk*. Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012, s.27.

³² A.g.e, s.69.

tır. Muhacirlerle yerli halkın kaynaşması için muhacirler küçük gruplar halinde köylere dağıtılmışlardır. Diğer taraftan yine daha köklü olan kabile bağlarını çözme politikasının bir sonucu olarak örneğin Çerkez kabile reisleridiğer kabile mensuplarından ayrı yerlerde iskân edilmişlerdir.³³ Bu politikalar bu erken dönemlerde dahi en azından Anadolu’da belli bir homojenleşme arayışının devlet aklında şekillenmeye başladığını ortaya koymaktadır.

Sultan Abdülhamid sonrası dönemde devletin iskân politikasını belirleyen İttihat ve Terakki’nin ilk nüveleri Osmanlıcı yaklaşımı benimseyen çeşitli etnik gruplara mensup bireylerden oluşmaktadır. Buna karşılık zamanla Türkçü kanat teşkilatın merkezine yerleşir. İttihat ve Terakki Abdülhamid iktidarına karşı çeşitli etnik unsurlar ve onların gizli-açık örgütlenmeleri ile işbirliği yapmışken, 1911’de yapılan gizli kongre sonrası ise bu unsurları tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Dünder’a göre İttihat ve Terakki 1911’den itibaren Osmanlıcı programını tamamen Türkçülüğe kaydırmıştır.³⁴ Bu gelişme ile birlikte hareket içerisinde yer alan diğer unsurlar ayrı ayrı kendi yapılarını oluştururlar: Al-Ahd, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, Çerkez Teavün Kulübü, Arnavut Başkim Kulübü gibi.³⁵ Devlet merkezinde yaşanan bu ideolojik değişim iskân siyasetinde de kendisini gösterecektir. Dünder, özellikle 1913-1918 döneminde, imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Arap, Arnavut, Çerkez, Gürcü, Laz ve Çingene gibi unsurların karıştırılması yoluyla etnik çeşitliliğin “ulus devlet” için bir tehlike olmaktan çıkarılmaya çalışıldığını ifade eder.³⁶

Cumhuriyet döneminde devletin izlediği iskân siyaseti ana hatlarıyla İttihat ve Terakki’nin yaklaşımını izlemektedir. 1926 tarihinde mecliste görüşülen İskân Kanunu layihasında, vatandaşlığa kabul edilmeyecekler arasında öncelikle Türk “harsına”³⁷ dâhil olmayanlar sayılır³⁸. Yine göçebe aşiretlerin iskânı ile ilgili kanunun gerekçesinde (31 Aralık 1925) “*Irki ve harsi ve medeni il-caat karşısında ahali-i memleketin vahdetini temin etmek*” ifadelerine yer verilerek etnik-kültürel birliğin iskan kanununun arkasındaki öncelikli motivasyon olduğuna işaret edilecektir.³⁹ 1/335 sayılı iskân kanunu layihası (1932) bu motivasyonu aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu’nun iskân siyasetine dönük tarihsel bir eleştiri ile birlikte seslendirir. Türkçü ulus-devlet anlayışını benimseyen yeni devlet, farklı bir devlet anlayışı üzerinde yükselen Osmanlı devletinin politikalarını kendi bulunduğu noktadan tartışmaya açmaktadır. Geniş Orta Doğu’da bütün bir prekaptalist uygarlık dönemi boyunca uygulanan hanedanın etnik çoğulculuk üzerine kendi egemenliğini sürdürmesi siyaseti ulusçu perspektiften eleştirilmekte, özellikle iskân edilen toplulukların “Türk” unsuru içerisinde dağıtılmaksızın kendi köy ve mahallelerinde ikamet ettirilmesi sorulanmaktadır. Bu durum bu unsurların kendi dillerini konuşmayı sürdürmesine ve Türkçeyi benimsememesine neden olmuştur.⁴⁰ Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu aşiretleri kendi

³³ Fuat Dünder, *a.g.e.*, s.48.

³⁴ *A.g.e.*, s.33.

³⁵ *A.g.e.*, s.21.

³⁶ *A.g.e.*, s.14.

³⁷ Gökalp hars kavramını kültürün özel bir katmanına işaret edecek şekilde kullanmaktadır. Buna göre “hars” “milli kültürün” demokratik, “tehzib” ise “aristokratik” ögesidir. “Tehzib”te çeşitli “milletlerle” kültürel etkileşime açık olma hali söz konusuken, “hars” milliyetçiliğe yönlendirmektedir. Celaleddin Çelik. “Gökalp’in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 2006, s.47.

³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre II; Cilt 25; İçtima Senesi: III; Yüz Onuncu İçtima; 30.5.1926; sf 649; Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do2/co25/tbmmo2025110.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.

³⁹ İSKÂN KANUN LÂYİHASI 1/812 İLE DENİZLİ MEBUSU YUSUF BEYİN; AŞAİRİ SİYYARENİN SURETİ İSKÂNİ HAKKINDA (2/61) NUMARALI TEKLİFİ KANUNISI VE DAHİLİYE İSKÂN VE MUVAZENE MALİYE ENCÜMENLERİ MAZBATALARI; Sıra Numarası 214; sf 93 (25); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do2/co25/tbmmo2025110.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.

⁴⁰ *Mutlakıyet kendi varlığını birbirleriyle anlaşımayan unsurların yan yana bulundurulmalarına ve birbirleriyle bağdaşmalarına ve kaynaşmalarına istinat ettiriyordu. Onun için muhtelif katalardan gelen muhacir unsurlar hane hane Türk kasaba ve köyleri içine dağıtılarak eritilip temsil edilmeleri maksadı hiç bir zaman istihdaf edilemezdi. Muhtelif vilâyetlere gelen bu halk blok halinde müstakil köy ve mahalle teşkil etmek üzere yerli Türklerin arasına bir ihtilâf unsuru olarak katıldı. Bunlar yıllarca kendi dilleriyle mütekelim kaldılar. Bütün Osmanlı devrinde Türkçeyi ana dili olarak benimseyemediler. Türk ırkına ve harsına mensup muhacirler bile blok halinde ayrı yerleştirilmek yüzünden ırkdaşlarına bütün bir Osmanlı devrinde ısınamadılar gittiler”. Esbabı Mucibe Layihası; 1/335 numaralı İskân kanunu lâyihası ve İskân muvakkat encümeni mazbatası; Sıra No 189; 2.5.1932; s.34. (2); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.*

hallerine bırakmak ve aşiret mensuplarını “reis” ve “ağaları” üzerinden hükümete bağlamakla eleştirilmektedir. Üstelik layihanın yazarlarına göre Osmanlı idaresi aşirete tıpkı muhtarlık ya da belediye reisliği gibi bir tüzel kişilik vermiştir.⁴¹ Genç Cumhuriyet bir yandan, aşiret gibi varlığı modern “ulus-devlet” egemenliğine “şirk koşmak” anlamına gelecek olan doğal bir toplumsal örgütlenmeye meydan okurken, diğer yandan anadili Türkçe olmayan toplulukların bir arada yaşadığı toplu yerleşimlere izin verilmemesine ve mevcut yerleşimlerin dağıtılmasına odaklanmaktadır.⁴²

1934 yılında mecliste yapılan İskân Kanunu görüşmeleri layihanın ruhunun dönemin devlet ricalinde büyük ölçüde ortaklaşan bir eğilimi yansıttığını göstermektedir. Kütahya mebusu Naşit Hakkı Bey kanunun aşiretlerle ilgili hükümlerinin “*Türk içtimai varlığı*”na yakışmayan bir tezat manzarasından kurtulmaya yarayacağını ifade eder. “*İnkılâp idaresi*”, “*halk ile devletarasında nüfuz ticareti*” yapanlarla çarpışmış ve “*devletin iştirak kabul etmez varlığını hepsine*” tanıtmıştır. Naşit Hakkı Bey’e göre kanun söz konusu zaferin şerefine dikilen bir abidedir.⁴³ Samsun mebusu Ruşeni Bey ise Osmanlı İmparatorluğu’nun farklı diller konuşan Müslümanları asimile etmemiş olmasını eleştiri konusu yapmaktadır. Yine ona göre imparatorluğun politikalarının farklı unsurları asimile etmemiş olması öyle bir hale gelmiştir ki İttihat ve Terakki döneminde “*Türklük duygusu başlayınca*”⁴⁴ diğer unsurlar da tepki olarak kendi örgütlenmelerini oluşturmaya başlamışlardır.⁴⁵

⁴¹ “Eski ve yeni Osmanlı idaresinin bütün kanunları, fermanları ve fetvaları aşireti, ağalığı, beyliği, tıpkı asrımızda bir komün idaresi muhtarlığı ve belediye reisliği şeklinde görmüş ve tanımıştır”. Esbabı Mucibe Layihası; 1/335 numaralı İskân kanunu lâiyhası ve İskân muvakkat encümeni mazbatası; Sıra No 189; 2.5.1932; s.34. (2); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.

⁴² “Yine dâhilî iskân safahatı cümlesinden olarak ana dili Türkçe olmayan nüfus terakümünün menine ve mevcutlarının dağıtılması şekillerine ve bu suretle hars vahdetinin korunmasına ait tedbirlerin ittihaz ve tatbiki için Hükümete kanuni salâhiyet alınması düşünülmüştür”. Esbabı Mucibe Layihası; 1/335 numaralı İskân kanunu lâiyhası ve İskân muvakkat encümeni mazbatası; Sıra No 189; 2.5.1932; sf 35 (3); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014

⁴³ NAŞİT HAKKI B. (Kütahya) — “Kanun aşirete hükmî şahsiyet tanımaz. Bu hususta herhangi bir hüküm, vesika ve ilâma destekli de olursa olsun tanınmış haklar kaldırılmıştır. Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği ve bunların her hangi bir vesika veya görgüye göreğe dayanan her türlü teşkilât ve taazzuvalı kaldırılmıştır” “Arkadaşlar, biraz sonra Türk milletinin dönülmez bir karar olarak yurdun her yanına yayılacak olan bu kanun, kurunu vustadan kalan son içtimai müesseseyi de kökünden kazıyacaktır. Türk içtimai varlığı, esasen kendisine yakıştırmamış olduğu bir tezat manzarasından kurtulacak; dil, kültür ve ilkö birliği ile bir birine kaynaşmış olan milyonların arasında velev ki pek azlıkta olsa bu gayn tabiiik tarihe intikal edecektir.

...
İnkılâp idaresi halk ile Devlet arasında nüfuz ticareti yapan, halkın kanını emen, ırzına malına ve hayatına hükmedenlerle korkusuzca çarpıştı ve bu Devletin iştirak kabul etmez varlığını hepsine tanıttı. İşte bugün bu şeref abidesini, bu büyük savaşın sonunda kurulan sarsılmaz asayiş ve inzibat temeli üzerine dikiyoruz”. 1/335 numaralı İskân kanunu lâiyhası ve İskân muvakkat encümeni mazbatası; TBMM Zabıt Ceridesi; Devre IV; Cilt 23; İçtima 3; 7 Haziran 1935; s. 4 (68); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.

⁴⁴ Ruşeni Bey’in Osmanlılık politikasından anadili Türkçe olmayan ve farklı dinlere mensup grupların kopuşu noktasında önceliği Türkcülüğün gelişimine bağlaması oldukça beklenmedik bir tavrıdır. Bu konuda resmi tarih yazımında sıkça rastladığımız “azınlık unsurların” ihaneti sonucunda Osmanlılığın bir kenara bırakıldığı değerlendirilmesinin yerine alternatif bir yaklaşımın izleniyor oluşu mutlaka tartışılması gereken bir durumdur.

⁴⁵ RUŞENİ B. (Samsun): “Hükümet, esbabı mucibe lâiyhasında pek güzel anlattığı gibi İmparatorluğun ilk teşekkülünde devşirme usulü tımar ve zeamet kaideleriyle pek az zaman zarfında yabancı ülkelerde milyonlarca yabancı insanlar Türk istilasına âşık olmuşlar, Türk ülküsüne katılmışlar, Türk kültürü ile kaynaşmışlar. Türk kanına girmişler ve çok faydalı Türk olmuşlardır. O devirlere göre en uygun olan bu temsil sistemleriyle bu kadar faydalı neticeler alınmış iken daha sonraları İmparatorluk yalnız dini benimsemiş ve bütün ayrılıklar başıboş bırakmıştır. Yavaş yavaş yabancı dinlerde, yabancı diller ve yabancı soylar başıboş kalmış ve birçok imtiyazlar almıştır. İşte bundan dolayı koca İmparatorluk tam manası ile bir kozmopolit dünyası olmuştur. Bu suretle Müslüman olan muhtelif soylar ile yabancı diller konuşan Türkler İmparatorlukta ayrı ayrı kümeler ve milletler halinde ayrı ayrı diller ve hatta ayrı elbiselerle birbirinden ayrılmıştı. Asırlarca yalnız dinden ilham alarak Türkü kardeş tanıyan ve Türkleşmeye pek müsait olan bu kümeler çok yazık ki saltanatın her ayrılığı takviye edercesine yavaş yavaş yabancı dinlerde, yabancı diller ve yabancı soylar başıboş kalmış ve birçok imtiyazlar almıştır. İşte bundan dolayı koca İmparatorluk tam manası ile bir kozmopolit dünyası olmuştur. Bu suretle Müslüman olan muhtelif soylar ile yabancı diller konuşan Türkler İmparatorlukta ayrı ayrı kümeler ve milletler halinde ayrı ayrı diller ve hatta ayrı elbiselerle birbirinden ayrılmıştı. Asırlarca yalnız dinden ilham alarak Türkü kardeş tanıyan ve Türkleşmeye pek müsait olan bu kümeler çok yazık ki saltanatın her ayrılığı takviye edercesine hoş görmesi yüzünden imparatorluk yavaş yavaş içinden çürümüş ve dışardan gelen akınlara dayanamayarak dağılmıştır”.

“1864’te Kuban vilâyetinde İkinci Aleksandr, Çerkezleri sıkıştırmış, birçok çarpışmalardan sonra ya içeri Rusya’ya gitmelerini veya hutir hicret etmelerini emretmiş, bunun üzerine 840.000 kişi birden Türkiye’ye gelmiştir. Türk milleti kendilerine olanca aşkla, hararetle kucağını açmış, onları kabul etmiş, kendilerini en güzelyerlere yerleştirmiştir. Onlar hiç şüphesiz ki iyi niyet ve aşk ile gelmişlerdir. Fakat ne yazık ki imparatorluk, her şeyde olduğu gibi onların kendi dillerinde kalmalarına gayret etmiş ve o suretle yavaş yavaş Meselâ Memet’i, Paşa yapmış, ona Çerkez Mehmet Paşa demiş, diğerine Abaza demiş, öbürüne Gürcü demiş, köylerine

1934 tarihli İskân Kanunu esas itibarıyla Anadolu’da homojen bir Türk ulusu inşası ideali çerçevesinde iskân siyasetinin nasıl kullanıldığının en tipik örneği durumundadır. Özellikle yasanın anadili Türkçe olmayan unsurların toplu yerleşimler oluşturmalarının engellenmesine dönük yaklaşımı çok uzun bir süre boyunca varlığını koruyacaktır. Anadili Türkçe olmayanların ya da Türk kültürüne mensup olmayanların Türk toplulukları içerisine yerleştirilerek asimile edilmesi politikası kanunun özünü oluşturmakta, daha sonraki dönemlerde yürürlüğe giren düzenlemelerde de bu yaklaşımın izlerine rastlanılabilmektedir.⁴⁶

Kıptilerin İskânı Meselesi

İttihat Terakki Müslüman olmayan Çingenerin Balkanlardan gelişini engellerken Müslümanlara belli bir süre için izin vermiştir. Bu sayının artması üzerine muhacirlerle ilgilenen memurlardan Çingenerin kabulü noktasında dikkatli davranmaları istenecektir.⁴⁷ Özellikle din unsurunun imparatorluk içerisindeki çatışmalarda temel zemini oluşturduğu dönemlerde Çingenerlere dönük yaklaşımda bu değerlendirmenin tayin edici bir rol oynaması anlaşılabilir durumdur. Buna karşılık imparatorluk geleneğinde Kıpti olarak sınıflandırılan gruplardan Müslüman olsalar dahi cizye tahsil edildiği anımsanırsa söz konusu gruplar özelinde uygulanan din temelli kayırmacılığın sürekli olmayacağı anlaşılabilir. Nitekim aşiret ve muhacirlerin iskânı konusunda çalışan komisyon 15 Ocak 1918 tarihinde hazırladığı taslağı Bakanlar Kurulu’na sunduğunda, taslağın 3. Maddesinde Memalik-i Osmaniye’ye muhacir olarak kabul edilmeyecek olanların arasında “*fahişe, kumarbaz, dilenci, anarşist ve casusların*” yanı sıra Çingenerin de sayıldığı görülür. Bu noktada Çingenerin Müslüman ya da gayrimüslim oluşları herhangi bir fark teşkil etmemektedir.⁴⁸

Cumhuriyet’in ilk yıllarında vatandaşlığa kabul ve iskânla ilgili mevzuatı hazırlayanlar İttihat ve Terakki’nin son döneminde izlenen bu yaklaşımı takip etmektedirler. Bu döneme ilişkin meclis zabıtlarında genellikle Kıpti olarak adlandırılan gruplarla ilişkili olduğu varsayılan kimi “kriminal” etkinliklere karşı bir yaklaşım geliştirildiği görülmektedir. 1922 tarihli bir kanun teklifinde “*Kıptileri, falcı ve üfürükçü gibi itikadat-ı batılayı neşreden eşhası icray-ı sanattan meneder*” ifadelerine yer verilmektedir. Teklifi veren Erzurum milletvekili Ahmet Hilmi Bey daha sonra maddeden “Kıptileri” ifadesini çıkarılmasını önerecektir. Oturumda söz alan Bursa milletvekili Emin Bey ise Anadolu’da yaşayan peripatetik gruplardan biri olan Kırılğaç aşireti üyelerinin⁴⁹ de bu kanun metni yazılırken göz önüne alınması gerektiğini ifade eder. Göz doktorlukları ile ünlü bu grubun aslında sağlıklı bir tedavi hizmeti vermediğini ileri sürerek ilgili grubun da maddeye eklenerek meslekten men edilmesini önerir. Siirt milletvekili Mustafa Sabri Bey ise çok daha tehlikeli olduklarını söylediği köy köy gezen dilencilerin de maddeye eklenmesini ister.⁵⁰

Gürcü köyü, Çerkez köyü, Abaza köyü adını koymuştur. Lâzistan dünyada yokken Osmanlı imparatorluğu bir Lâzistan yaratmıştır. Kafkasya’dan hicret etmiş en saf bir kanla Türk olan bu kardeşlerimize Lâz demiştir. Bosna’dan birçok Türklere geliyor, bunlara Boşnak ismi veriliyor. Bunlara bir yerde dört beş evli bir mahalle yapılıyor, buraya Boşnak mahallesi deniliyor. Arnavut’a da aynı muamele yapılıyor. Hele Araba... 500 sene evvel Türklere arasında yerleşmiş ve hiç bir kelime Arapça bilmeyen insana da Arap lâkabi veriliyor. Öyle günler geldi ki, İttihat terakki zamanında Türklük duygusu başladığı zaman derhal birçok kulüpler açılmıştır. Çerkez kulübü, Boşnak kulübü, Baskın kulübü gibi şeylerdi”. 1/335 numaralı iskân kanunu lâyihası ve İskân muvakkat encümeni mazbatası; TBMM Zabıt Ceridesi; Devre IV; Cilt 23; İçtima 3; 7 Haziran 1935; sf 5 (69); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.

⁴⁶ “Soyu ve anadili Türk olmayanlar, aynı soydan olan ve aynı dili konuşan köylerde iskân edilemeyeceklerdir. Ancak bu yerlerde yakınları bulunanlar, yeni bir kesavete meydan verilmeyecek nisbette iskân edileceklerdir”“Muhacir ve Mültecilerle Göçbelerinin İskânı”. Cumhuriyet, 16 Mart 1948, 1.

⁴⁷ Fuat Dünder. a.g.e, s.127.

⁴⁸ A.g.e, s.129.

⁴⁹ Mehmet Ali Cengiz, A.g.e.

⁵⁰ TBMM ZABIT CERİDESİ; Devre I; Cilt 21; İçtima Senesi; 3; 28.6.1338 (1922); sf 19 (125); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do1/co21/tbmmo1021064.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.

Sonuç olarak madde içinde Kıpti kelimesi geçmemek kaydıylamaddenin ilk şekline herhangi bir ekleme yapılmaksızın kabul edilir.⁵¹

Denizli Mebusu Yusuf Bey'in 1923 yılında meclise sunduğu göçebelere ilişkin kanun teklifi dönemin devlet ricalinin Kıpti-Çingene olarak adlandırılan gruplara bakış açısını yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra teklifte söz konusu dönemde Anadolu ve Trakya'da yaşayan peripatetik gruplarla ilgili sınırlı bir "etnografik" yaklaşımın izleri dikkat çekmektedir. Teklifte ülkede bulunan 4 ayrı göçer grubundan bahsedilmektedir. İlk olarak hayvanlarıyla yaylalarda dolaşan çoban göçebelere anılır. İkinci grupta ise yalnız katır ve beygirleri olan ve genellikle ormanlarda kereste imalatıyla geçinen Tahtacı aşiretinden bahsedilir. Üçüncü grup "memleketin her ikliminde gezen" ve göçebe olarak "hayvan trampacılığı" yapan "seyyar kıpti aşairi" ve dördüncü grup ise "kuyumculuk, dövmecilik" gibi işlerle uğraşan "İran Kıptileri"dir.⁵² Osmanlı arşiv belgelerinde kimi zaman Kıpti olarak anılan Tahtacıların burada Kıptilerden ayrı bir grup olarak ele alınması ayrıca tartışılmalıdır. Diğer taraftan "seyyar Kıpti aşairi" isimli grubun genel olarak Marmara, Ege, Karadeniz ve Orta Anadolu'da yaşayan farklı peripatetik toplulukları işaret ettiği düşünülebilir. İlginç bir biçimde kanun teklifinde bu unsurların "hayvan trampacılığı" yaptıklarından bahsedilmektedir. Muhtemelen hayvan alım satımı anlamına gelen bu meslek spesifik olarak hiçbir peripatetik gruba özgü olmayan, dönem dönem yapılan geçim aktiviteleri arasında yer almaktadır. Dördüncü grupta yer alan İran Kıptilerinin meslekleri arasında sayılan "kuyumculuk" ve "dövmecilik" ise daha ziyade Dom peripatetiklerine özgü geleneksel meslekler arasındadır.⁵³ Farklı dillerde Dummi, Duman, Demmi gibi isimlerle anılan bu grup İran, Irak, Suriye gibi bölgelerde de yaşıyor olmaları itibarıyla Türkiye'de İran Kıptileri olarak tanınmış olabilirler.⁵⁴ Nitekim Osmanlı arşivindeki çeşitli belgelerde sıklıkla İran tebaasında olan Kıptilerden bahsedildiği görülmektedir.⁵⁵ Yusuf Bey'in kanun teklifinde anılan göçebe grupların yaşayabilecekleri uygun alanlara yerleştirilmesi, kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren yerleşmeye direnenlerin ise devlete karşı gelmiş sayılarak 3 aydan 3 seneye kadar hapsedilmesi önerilmektedir.⁵⁶

1926 tarihli ve 1/812 sayılı İskân Kanunu layihasının ikinci maddesinde vatandaşlığa kabul edilmeyecekler arasında "frençiler, cüzzama müptelâ eşhas ve aileleri, ceraimi siyasiye ve askeriye müstesna olmak üzere cinayetle mahkûm olanlar, anarşistler, casuslar, çingeneler ve memleket haricine çıkarılmış olanlar" sayılmaktadır.⁵⁷ Maddenin girişinde "Türk harsına dâhil olmayanlar" zaten belirtilmiş olmasına rağmen Çingenelerin ayrıca hastalık, suç ve sapkınlık olarak görülen diğer unsurlarla birlikte sayılması dikkate değerdir. Burada 1918'deki mevzuatla devamlılık içerisinde din ayrımı gözetilmeksizin Çingenelerin vatandaşlığa kabul edilmemesinde sadece "hars birliğinin" korunması değil, peripatetik gruplara dünyanın her yerinde yakıştırılan kriminal

⁵¹ TBMM ZABIT CERİDESİ; Devre I; Cilt 21; İçtima Senesi: 3; 28.6.1338 (1922); sf 20 (126); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do1/co21/tbmmo1021064.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.

⁵² DENİZLİ MEBUSU YUSUF BEYİN, AŞAIRİ SEYYARENİN İSKÂNİ HAKKINDA (6/21) NUMARALI TEKLİFİ KANUNİSİ; 28 Ağustos 1339; sf 94 (26); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do2/co25/tbmmo2025110.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014 tarihinde alınmıştır.

⁵³ Allen Williams. "Dom of The Middle East: An Overview". Kuri Journal,1, 1, Ocak 2000, Alındığı adres: <http://www.dom-researchcenter.com/journal/11/dom.html>; Erişim tarihi: 19.07.2014.

⁵⁴ A.g.e.

⁵⁵ "Erzurum'da zuhur eden İran tebaasından ve kıpti taifesinden olan kalpazanlara ilişkin Erzurum valisinin şukkası". (2. kanun) BOA.MVL. 200-58. 07/Z1266.

"İran tebaasından ve Kıpti taifesinden olup kalpazanlık yapan beş kişinin, yakalanması ve cezalandırılması". BOA.MKT.NZD. 35-5. 22/B/1267.

"Cezalar biten İranlı Kıptilerin tahliyesi". BOA.MKT.NZD. 50-1. 06/CA/1268.

"Yenişehir Bursa Mıntıkası Beşinci Ordu sorumluluk alanı dışında kaldığı için bu bölgede bulunan İran Kıptilerinin şekavetini önlemek için lüzumlu önlemlerin biran önce alınması gerektiği". BOA.DH.EUM. 41-1. 01/L/1336.

⁵⁶ DENİZLİ MEBUSU YUSUF BEYİN, AŞAIRİ SEYYARENİN İSKÂNİ HAKKINDA (6/21) NUMARALI TEKLİFİ KANUNİSİ; 28 Ağustos 1339; s.94. (26); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do2/co25/tbmmo2025110.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.

⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre II; Cilt 25; İçtima Senesi: III; Yüz Onuncu İçtima; 30.5.1926; sf 25 (649); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do2/co25/tbmmo2025110.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.

etkinliklere karşı önlem alınmasının da amaçlandığı görülmektedir. Layihanın 5. maddesinde ise ülke içinde hali hazırda yaşamakta olan Çingenerin iskânı meselesinin üzerinde durulur. Buna göre Türk tabiiyetinde bulunan Çingenerler “*münasip mahallede ikamet ettirilecek*”, Türk vatandaşı olmayanlar sınır dışı edileceklerdir.⁵⁸ Ne var ki konu milletvekilleri arasında tartışmalara neden olur. Burdur milletvekili Hüseyin Baki Bey altı ay önce yabancı bir ülkenin vatandaşı olan Çingenerlerin şimdi Türk vatandaşlığına geçtiğini ve çeşitli bölgelerde iskân edildiklerini ifade eder. Hüseyin Baki Bey’e göre “*Bunlar fenalık yapıyorlar, asayışı ihlâl ediyorlar*”. Dâhiliye vekili Cemil Bey ilgili maddenin göçebe “Kıptilerin” iskânını getireceğini, yabancı ülke vatandaşı olanların zaten ülkeden çıkarılacağını ifade eder. Buna karşılık daha önceden vatandaşlığa kabul edilmiş olan “İran Çingenerleri” olduğunu ifade eden Aydın milletvekili Tahsin Bey söz konusu grupla ilgili endişelerini dile getirir: “*En şenî eşkıyalardır. Bunlar çocuk öldürürler, adam öldürürler, her şey yaparlar, kabili islah kimseler değildir. Bunları memleketten kovmak lâzımdır*”.⁵⁹ Tahsin Bey’in ve Hüseyin Baki Bey’in layihanın beşinci maddesi ile ilgili kaygılarında, Kıpti olarak adlandırılan bu unsurun “hars birliğini” bozmasından daha ziyade peripatetik gruplara yakıştırılan kriminal eylemlere atıf yapmaları, layihanın birinci maddesindeki ilgili vurgularla örtüşmektedir.

Devletin etnik açıdan ülke nüfusunu homojenleştirme kaygılarının en belirgin bir biçimde yansıdığı 1934 tarihli iskân kanununa ilişkin çeşitli metinlerde Kıpti-Çingene olarak adlandırılan gruplarla ilgili çeşitli değinmeler yer almaktadır. 27.5.1934 tarihli iskân kanunu muvakkat encümen mazbatasında hükümetin daha önceki mevzuata uygun olarak bütün Çingenerin vatandaşlığa kabul edilmemesi yönündeki görüşü eleştirilir. Mazbatanın yazarlarına göre Balkanlarda ve özel olarak Bulgaristan’da yaşamakta olan Müslüman Çingenerler bulunmaktadır. Bu gruplar Türkçeden başka dil bilmemektedir. Diğer taraftan Bulgarlar Çingene olmayanlara da Çingene adı takarak onları Çingenerler gibi siyasi haklardan yoksun bırakmak istemektedirler. Dahası “*Bulgaristan’da Çingene denilen bu çalışkan insanlar, hayvancılık, ziraat ve ziraat sanatları işlerinde çokileridirler. Bu güne kadar bin bir işkence gördükleri halde Türklüklerini bırakmamışlar ve onunla iftihar etmişlerdir. Bunlardan oturucu olanların alınması ve yalnız gezginci olanların alınmaması daha yararlı görülmüştür*.”⁶⁰ Müslüman ve yerleşik Çingenerlerin ülkeye kabul edilebilecek grupların arasına alınmasında şüphesiz ki bu grubun önemli bir emek gücü ve nitelikli zanaatkâr grubu teşkil etmesi belirleyici bir rol oynamıştır. Diğer taraftan mazbatadaki ifadelerden kolaylıkla anlaşılacağı üzere bu dönemde oluşturulan mevzuatta öncelik “hars birliği”nin korunmasına verilmektedir. Bulgaristan’da Türkçe konuşan ve kendilerini Türk olarak adlandıran bu Çingene grubu ise bu birliğe nispeten daha az zarar verebilecek olan bir grup olarak ele alınmıştır.⁶¹

Mazbatanın yazarlarının özel olarak Bulgaristan’da yaşayan bir grubu işaret etmeleri temelsiz değildir. Günümüzde Bulgaristan’ın özellikle doğu ve kuzey bölgelerinde yaşamakta olan ve genellikle Müslüman / Türk Çingenerleri olarak anılan topluluklar ya Roman peripatetiklerinin dili Romanes ve Türkçeyi birlikte kullanmakta ya da tamamen Türkçe konuşmaktadırlar. Kendilerine

⁵⁸ İskân kanunu layihası madde 5: “*Türk tabiiyetinde bulunan çingenerler münasip mahalde ikamet ettirileceği gibi, ecnebi tabiiyetinde bulunanlar da hudut dışına çıkarılırlar.*”

TBMM Zabıt Ceridesi; Devre II; Cilt 25; İçtima Senesi: III; Yüz Onuncu İçtima; 30.5.1926; sf 26 (650); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do2/co25/tbmmo2025110.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.

⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi; Devre II; Cilt 25; İçtima Senesi: III; Yüz Onuncu İçtima; 30.5.1926; sf 26 (650); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do2/co25/tbmmo2025110.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.

⁶⁰ İskân kanunu muvakkat encümen mazbatası; 27.5.1934; s. 41 (9); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.1934

⁶¹ Yeni iskân düzenlemesindeki bu değişiklik dönemin basınına “Kıptiler” lehine bir gelişme olarak yansımıştır: “*Umum müdür Ali Galip Bey: Bir Bulgar gazetesinde güya Bulgaristan’dan memleketimize gelen muhacirlerin memlekette müşkülât görerek tekrar Bulgaristan’a avdete mecbur oldukları hakkındaki neşriyatı naklen gazetesizde okudum. Bu tamamıyla yalandır. Yalnız geçen seneki iskân kanunu Kıptilerin kabulünü men ediyordu. Bu münasebetle gelmek isteyen birkaç kişi kabul edilmemiştir. Yeni iskân kanunu bunları da kabul ediyor*”. “Umum Müdür Ali Galip Bey’in Gazetemize Beyanâtı”. Cumhuriyet, 3 Eylül 1934, s.2.

Türk ya da “Millet” adını vermektedirler.⁶² Anadili Türkçe olan bu grubun özellikle Bulgaristan’ın bağımsızlaşması sonrası Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye ile doğal bağları nedeniyle devlet ricali tarafından farklı görülmeye başlandığı anlaşılmaktadır. İttihat ve Terakki’nin ilk kurucularından olan İbrahim Temo’nun anılarında kendisi de Kartallı Çingene Mustafa⁶³ lakabını taşıyan bir cemiyet üyesine ilişkin aktardıkları, söz konusu peripatetik orjinli grubun devletle kurduğu bu ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. 1908 öncesi Bulgaristan’a geçen Mustafa Ragıp Bey “Efkâr-ı Umumiye” adıyla Türkçe bir gazete çıkarmaktadır. Temo’ya göre bu dönemde Bulgaristan, Türklerin siyasal etkinliğini azaltmak için onlarla aynı yönde oy kullanma eğiliminde olan “Türk Çingenelerinin” oy vermesini yasaklar. O dönemde Razgrad, Pazarcık gibi şehir ve kasabalardaki “Türk Çingeneleri” yaygın bir biçimde eğitim almışlar ve ticarete ağırlıklarını koymaya başlamışlardır. Türklerden oy olan bir Bulgar politikacı ve Mustafa Ragıp Bey bu uygulamaya karşı tavır almak için birlikte Çingene mahallelerine giderek yaygın bir propaganda çalışması yaparlar. Esmer tipi nedeniyle kendisine Tıbbiye’deki arkadaşlarının “Karaoğlan” lakabını taktığı Mustafa Ragıp Bey düzenlenen mitingde Çingene dinleyicilerine kendisini “Çingene prensi” olarak tanıttığı bir konuşma yapar. Düzenlenen gösterilerden ürken Bulgar hükümeti çok geçmeden Mustafa Ragıp Bey’i sınır dışı eder.⁶⁴ İskân mazbatasında Bulgarların siyasi haktan mahrum etmek istedikleri “Türlere” de “Çingene” adını taktıklarından bahsediliyor oluşu,⁶⁵ Mustafa Ragıp Bey’in yaşadığı deneyimin, dönemin devlet ricalinin kolektif hafızasında kendine ait bir yere sahip olduğunun işareti olarak yorumlanabilir.

Mazbatada “gezginci çingeneler” ve “Türk ekimine bağlı olmayan” göçebelerin “Türk ekimli” köylere yerleştirilirken dağıtılarak yerleştirilmesindeki amacın “*bunların süratle anadillerini unutmaları*” ve “*Türklerle karışması*” olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede söz konusu grupların toplanmalarına imkân verilmeyecek şekilde dağınık bir biçimde serpiştirilmelerine gayret gösterilecektir.⁶⁶ Kanunun nihai şekli verilmiş olan birinci maddesinde nüfusun yerleştirilmesinde “*Türk kültürüne bağlılık*” kriterinin temel alınacağı açık bir biçimde belirtilmektedir.⁶⁷ Üçüncü maddede Türkiye’ye gelecek Türk soyundan yerleşik veya göçebelerin ya da Türk kültürüne bağlı yerleşik kimselerin Dâhiliye vekâletinin emriyle ülkeye kabul edileceği belirtilmektedir. “*Kimlerin ve hangi memleketler halkının Türk ekimine bağlı sayılacağı icra Vekilleri Heyeti kararı ile*” belirlenecektir.⁶⁸ Bu maddede “hars birliğini koruma” idealine bağlı olarak Türk soyundan gelenlerin ister yerleşik ister göçebe olsunlar ülkeye kabul edileceği belirtilirken, “Türk kültürüne bağlı yerleşiklerin” ayrıca ele alınmasının daha önce vurgulanan “*Türk Çingenelerini*”ne dönük özel yaklaşımı işaret ettiğinin altı çizilmelidir. Yine dokuzuncu maddede daha önce belirtildiği

⁶² Elena Marushiakova, Vesselin Popov. “The Bulgarian Gypsies-Searching Their Place in The Society”. *Balkanologie*, IV, 2, Aralık 2000, <http://balkanologie.revues.org/323>, s.7.

⁶³ İbrahim Temo. *İttihat ve Terakki Anıları*. Arba, 2, İstanbul, 2000, s.35.

⁶⁴ Mustafa Ragıp Bey’in konuşması (Akt. Temo): “*Ey çingene millettaşlar ve sevgili kardeşler! Ben eski çingene kralı hanedanına mensubum ve sizin prensinizim. Avrupa’da tahsilde bulundum, dünyayı dolaştım. Sizin Bulgaristan’da uğradığımız haksızlığı ve Bulgar hükümetinin sizin insan yerine koymadığını işitip geldim. Sizin bu meşru hakkınızı iade etmeye çalışacağım. Biz yerli Balkan çingeneleri birkaç lisans biliriz, biz garbin İngilizleri gibiyiz. Bugün sizden bu meşru hak alınrsa çingene olmayan Türklere de sıra gelecek ve bütün Bulgaristan’da bulunan Türkler bu haktan mahrum edilecek. Bu haksızlığı protesto etmek üzere dolaşyoruz. Bu protestonameyi bütün Türkler imza etmeli ve sizi himaye eden bu Gospodin’e (Bulgar politikacı) vermelisiniz. Yaşasın dünya üzerindeki çingeneler, yaşasın doğruluk!*”.

İbrahim Temo. a.g.e, s.168-169.

⁶⁵ İskân kanunu muvakkat encümen mazbatası; 27.5.1934; sf 41 (9); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.1934.

⁶⁶ İskân kanunu muvakkat encümen mazbatası; 27.5.1934; sf 42 (10); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.1934.

⁶⁷ 1/335 numaralı iskân kanunu lâiyhası ve İskân muvakkat encümeni mazbatası; TBMM Zabıt Ceridesi; Devre IV; Cilt 23; İçtima 3; 7 Haziran 1935; s. 9 (73); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.1934.

⁶⁸ 1/335 numaralı iskân kanunu lâiyhası ve İskân muvakkat encümeni mazbatası; TBMM Zabıt Ceridesi; Devre IV; Cilt 23; İçtima 3; 7 Haziran 1935; s. 10 (7); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.1934.

şekilde “gezginci çingener” ve “Türk ekimine bağlı olmayan göçebelerin”, “toplu olmamak üzere kasabalara ve serpiştirme usulüyle köylere” iskân edileceği belirtilmektedir.⁶⁹

Sonuç itibarıyla 1934 tarihli iskân düzenlemesinin Türkçe dışında diller konuşan grupları dağınık bir biçimde yerleştirme politikası açık bir biçimde bu grupların asimilasyonu amacını gütmektedir. Kıpti-Çingene olarak adlandırılan gruplara dönük olarak aynı kaygıyla hareket edilmekte, göçebelerin iskânında dağınık yerleştirmenin önemine dikkat çekilmektedir. Vatandaşlığa kabul düzenlemelerinde “Türkçeden başka dil bilmeyen Çingenerlere” kimi avantajlar sağlanması mevzuatın Kıpti-Çingene olarak adlandırılan gruplara dönük yaklaşımlarında önceliğin “hars birliğinin korunmasına” verildiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Tek Parti döneminde uygulamaya konulan iskân mevzuatı ve bu mevzuatla ilgili mecliste yürütülen tartışmalara bakıldığında, İttihat ve Terakki'nin son dönemlerinde ulaştığı homojen bir ulus oluşturma perspektifine dayanan iskân siyasetinin devam ettirildiği görülmektedir. İskân ve vatandaşlığa kabul politikaları ile ülke sınırları içerisinde yaşayan Türkçeden başka diller konuşan toplulukların asimilasyonu ve Türkleştirilmesi amaçlanmaktadır.

rak iki şekilde etkilenmişlerdir. Birincisi vatandaşlığa kabul siyasetinde ülkenin ihtiyaçları ve dönemin genel ruhuna uygun olarak bu grupların vatandaşlığa kabulü genel olarak yasaklanmış ya da devlet ricalinin Türk kültürünün bir parçası olarak gördüğü ve zanaatkarlıkları ile yararlı olacağına inanılan yerleşik “Türk Çingenerinin” önünün açılması için yasak göçebe Çingenerlerle sınırlı tutulmuştur. İkinci olarak ülke içindeki göçebelerin yerleşikleştirilmesi çalışmalarında, “Türk harsından” olmayan ya da Türkçe dışında başka diller konuşan diğer topluluklar için olduğu gibi Kıpti olarak adlandırılan grupların da toplu olarak yerleştirilmemesine gayret edilmiş ve bu grupların Türk unsurunun içinde serpiştirilerek dağıtılması amaçlanmıştır. Her iki siyasetin de arka planında söz konusu dönemde dünyanın hemen her yerinde hâkim durumda olan homojen ulus yaklaşımına uygun bir biçimde ülkenin etnik birliğini bozan unsurların hâkim unsura asimile edilmesi düşüncesi yatmaktadır. Diğer taraftan kimi metinlerde gördüğümüz üzere Kıpti-Çingene olarak adlandırılan gruplar Türk harsından olmayan diğer gruplardan ayrı olarak “anarşistler, frengililer, casuslar” gibi ideolojik olarak sapkın ya da hastalıklı görülen unsurlarla birlikte ele alınabilmektedir. Devlet ricalinin bu yaklaşımı peripatetik topluluklara dönük olarak hemen her ülkede karşımıza çıkan tipik önyargıları yansıtmakta, tarihsel bir sürecin ürünü olan bu alternatif geçim-yaşam tarzlarının bu kesimlerce toplumsal dokudaki bir hastalık olarak ele alındığını göstermektedir.

Bugünden bakıldığında 1930'ların iskân politikalarını yargılamak son derece kolaydır. Diğer taraftan faşizmin yükseliş dönemine denk gelen bu süreçte ulus birliğini bozan unsurların fiili imhasını savunan yaklaşımların Avrupa coğrafyasında son derece yaygın olduğunu anımsamak Türkiye'deki durumun anlaşılması noktasında zihin açısı olacaktır. Genç Türkiye Cumhuriyeti 1. Dünya Savaşı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Müslüman olmayan Osmanlı tebaasına dönük tasfiye politikalarının sonucu olarak işgücünün büyük bölümünü kaybettiğinden Türkçe dışında diller konuşan Müslümanların imhası yerine asimilasyon siyasetini izlemeyi tercih etmiştir. Kitlesele şiddet asimilasyona açık bir biçimde direnen unsurlara karşı devreye konulmuşsa da önceliğin ülke nüfusunu “ırken” saflaştırmak değil, “hars birliğini” bozan öğeleri asimile etmek olduğu açıktır. Çerkezler, Lazlar, Kürtler, Gürcüler gibi “Türk soyundan olmayan” ve Türkçe dışında diller konuşan unsurlar arasında kabul edilen peripatetik gruplar da bu politikaların şu veya bu düzeyde hedefi olmuşlardır.

⁶⁹ İskân kanunu muvakkat encümen mazbatası; 27.5.1934; s. 42 (10); Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUT-ANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.1934.

Bu çalışmada devlet ricaline ait metinlerden hareketle Kıpti olarak adlandırılan grupları hedef alan iskân siyasetinin sadece bir boyutu ortaya serilmeye çalışılmaktadır. Bu politikaların söz konusu gruplar üzerindeki etkileri ve asimilasyonun ne derece başarılı olduğu ancak karşılaştırmalı etnografik tartışmalarla yürütülecek sözlü tarih çalışmaları ışığında ortaya konulabilecektir.

Kaynakça

- Acton, Thomas. "Gypsylorism in the Far East". *Newsletter of Gypsy Lore Society*, North American Chapter, 4, 1, 1981, 2-6
- Berland, Joseph C, Rao, Aparna. "Unveiling the Stranger: A New Look at Peripatetic Peoples". *Customary Strangers: New Perspectives on Peripatetic Peoples in the Middle East, Africa and Asia*, Praeger, London, 2004, 1-30.
- Caferoğlu, Ahmet. "Erkilet Çerçilerinin Argosu Dilce". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV, 4, 1952, 331-344.
- Caferoğlu, Ahmet. *Sivas ve Tokat İleri Ağızlarından Derlemeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- Cengiz, Mehmet Ali. *Tarihi-Kültürü ve Sosyal Hayatı ile Tohma Havzası*. Cengiz Kitabevi, Malatya 1987
- Çelik, Celalettin. "Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 2006.
- Dündar, Fuat. *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)*. İletişim Yayınları, 2, İstanbul, 2002.
- Ginio, Eyal. "Neither Muslim nor Zimmis: The Gypsies (Roma) in the Ottoman State". *Romani Studies*, 14, 2, 2004, 117-144.
- Hayden, Robert M. "The Cultural Ecology of Service Nomads". *The Eastern Anthropologist*, 32, 4, 1979, 297-309.
- Hancock, Ian. "On Romani Origins and Identity". *The Romani Archives and Documentation Center*, Aralık 2006, Alındığı adres: http://www.oocities.org/romani_life_society /indexpics/HistoryOrigins.pdf, Erişim tarihi: 03.12.2014.
- İbn-i Haldun. *Mukaddime*. Dergah Yayınları, 2, İstanbul, 1988.
- Kasaba, Reşat. *Bir Konar Göçer İmparatorluk*. Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Marushiakova, Elena, Popov, Vesselin. Elena, Marushiakova, Vesselin, Popov. "The Bulgarian Gypsies-Searching Their Place in The Society". *Balkanologie*, IV, 2, Aralık 2000, Alındığı adres: <http://balkanologie.revues.org/323>, Erişim tarihi: 03.12.2014.
- Matras, Yaron. *Romani: A Linguistic Introduction*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Matras, Yaron. "Scholarship and the Politics of Romani Identity: Strategic and Conceptual Issues". *European Yearbook of Minority Issues*, 10, 2003, 209-245, Alındığı adres: <http://romani.humanities.manchester.ac.uk/virtuallibrary/librarydb//web/files/pdfs/354/Paper1.pdf>; Erişim tarihi: 08.03.2014.
- Matras, Yaron. "The Role of Language In Mystifying And De-Mystifying Gypsy Identity". *The Role of Romanies*, Liverpool University Press, Liverpool, 2004, 53-78.
- Matras, Yaron. "The State of Present Day Domari in Jerusalem". *Mediterranean Language Review*, 11, 1999, 1-58.
- "Muhacir ve Mültecilerle Göçebelerin İskânı". *Cumhuriyet*, 16 Mart 1948, 1.
- Nizamülmülk. *Siyasetname*. Dergah Yayınları, 3, İstanbul, 1995.
- Okely, Judith. *The Traveller Gypsies*; Cambridge University Press, 8, Cambridge, 1983, 7.
- Rao, Aparna. "The Concept of Peripatetics: An Introduction". *The Other Nomads*, Böhlau, Köln, 1987, 1-34.
- Temo, İbrahim. *İttihat ve Terakki Anıları*. Arba, 2, İstanbul, 2000.

“Umum Müdür Ali Galip Bey’in Gazetemize Beyanâtı”. *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1934, 2.

Willems, Win, Lucassen, Leo. “Gypsies In The Diaspora? The Pitfalls of a Biblical Concept”. *Social History*, 33, 66, 2000, 251-269.

Williams, Allen. “Dom of The Middle East: An Overview”. *Kuri Journal*, 1, 1, Ocak 2000, Alındığı adres: <http://www.domresearchcenter.com/journal/11/dom.html>; Erişim tarihi: 19.07.2014.

Williams, Allen. “The Gypsies of Syria”. *Kuri Journal*, 1, 4, Yaz 2001, Alındığı adres: <http://www.domresearchcenter.com/journal/14/syria4.html>, Erişim tarihi: 19.07.2014.

Voskianian, Vardan. “The Iranian Loan-Words in Lomavren, The Secret Language of The Armenian Gypsies”. *Iran & The Caucasians*, 6, ½, 2002, 169-180.

Yıldırım, Faruk. *Abdal Gizli Dili*. Karahan Kitabevi, Adana, 2011.

Yılığür, Egemen. *Geç-Peripatetik Roman Tütün İşçilerinde Ücretli İstihdam ve Politizasyon Deneyimleri*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2014.

Yararlanılan TBMM Tutanakları

1/335 numaralı iskân kanunu lâiyhası ve İskân muvakkat encümeni mazbatası; TBMM Zabıt Ceridesi; Devre IV; Cilt 23; İçtima 3; 7 Haziran 1935; Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi: 23.7.2014.

DENİZLİ MEBUSU YUSUF BEYİN, AŞAİRİ SEYYARENİN İSKÂNİ HAKKINDA (6/21) NUMARALI TEKLİFİ KANUNİSİ; 28 Ağustos 1339; Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do2/co25/tbmmo2025110.pdf>; Erişim tarihi:23.7.2014.

Esbabı Mucibe Layihası; 1/335 numaralı İskân kanunu lâiyhası ve İskân muvakkat encümeni mazbatası; Sıra No 189; 2.5.1932; Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi:23.7.2014.

İskân kanunu muvakkat encümen mazbatası; 27.5.1934; Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do4/co23/tbmmo4023065.pdf>; Erişim tarihi:23.7.1934

İSKÂN KANUN LÂİYHASI 1/812 İLE DENİZLİ MEBUSU YUSUF BEYİN; AŞAİRİ SİYYARENİN SURETİ İSKÂNİ HAKKINDA (2/61) NUMARALI TEKLİFİ KANUNİSİ VE DAHİLİYEİ İSKÂN VE MUVAZENE! MALİYE ENCÜMENLERİ MAZBATALARI; Sıra Numarası 214; Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do2/co25/tbmmo2025110.pdf>; Erişim tarihi:23.7.2014.

TBMM ZABIT CERİDESİ; Devre I; Cilt 21; İçtima Senesi: 3; 28.6.1338 (1922); <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do1/co21/tbmmo1021064.pdf>; Erişim tarihi:23.7.2014.

TBMM Zabıt Ceridesi; Devre II; Cilt 25; İçtima Senesi: III; Yüz Onuncu İçtima; 30.5.1926; Alındığı adres: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/do2/co25/tbmmo2025110.pdf>; Erişim tarihi:23.7.2014.

Yararlanılan Arşiv Belgeleri

BOA.C.ML. 331-13593. 03/L1226.

BOA.MVL. 200-58. 07/Z1266.

BOA.MKT.NZD. 35-5. 22/B/1267.

BOA.MKT.NZD. 50-1. 06/CA/1268.

BOA.MKT.MHM. 472-52. 23/ZA/1290.

BOA.DH.MKT. 1222-1. 27/ZA/1325.

BOA.DH.İD. 85-43. 23/N/1331.

BOA.DH.EUM. 41-1. 01/L/1336.

BOA.HR.SYS. 2821-4. 23/10/1851.